

### რეზიუმე

\* \* \* \* \*

ყველა თეორია საბოლოო ანგარიშით ჰიპოტეზაა და ყოველთვის შეიძლება მისი უარყოფა. ეკონომიკური კრიზისის შესახებ ზოგადი, თეორიული წარმოდგენები იცვლება მსოფლიოს საერთო სამეურნეო პროგრესის საფუძველზე. ამჟამად, როდესაც წარმოიქმნა ერთიანი მსოფლიო ბაზარი და გლობალიზაცია გახდა შეუქცევადი პროცესი, იცვლება ჩვენი წარმოდგენები ეკონომიკური კრიზისის შესახებ და თვით კრიზისიც მეტად საგრძნობი ხდება თავისი დამანგრეველი ძალითა და გავრცელების არეალით.

დღეს მსოფლიოში ინტენსიურად მიმდინარეობს კვლევა და ძიება ფინანსური კრიზისის წარმოშობი მიზეზებისა და მისი აღმოფხვრისა, ხდება შეცდომებისა და გამოცდილების გაზიარება მსოფლიო მასშტაბით (გლობალიზაციიდან გამომდინარე), რადგან ერთხმად აღიარებულია, თუ როდენ დიდი გავლენა აქვს ფინანსურ კრიზისებს (რომლებიც უმთავრესად, როგორც წესი, გადაიზრდება ეკონომიკურ კრიზისზე) ქვეყნის სამომავლო ეკონომიკურ განვითარებაზე.

**საკვანძო სიტყვები:** კრიზისი, ფინანსური კრიზისი, ეკონომიკური კრიზისი, გლობალიზაცია.

### Summary

In the final analysis each theory appears to be a hypothesis which always can be rejected. The general theoretical conception of the world economic crisis changes based on industrial progress.

Nowadays, when an integrated world market has been fully established and globalization has become an irreversible process, any disruption in the system has, as a rule, a great influence on the economic order. It is also true that our notion about the economic crisis changes as well, and crises have become much more perceptible for their destructive impact and huge scope.

The investigation and research into the reasons and origins of the financial crisis is very active nowadays all over the world. Searching for ways of eliminating them is being conducted world-wide. Toward this goal, efforts are being made to become familiar with the mistakes made and to engage in reciprocal skill-sharing which will contribute to the prevention of future economic crises.

ვიდრე გავარკვევთ, რა არის კრიზისების გამომწვევი მიზეზები, უნდა აღვნიშნოთ, რომ ზოგადად „მიზეზს“ სხვადასხვანაირად განსაზღვრავენ: რაც რაიმეს ქმნის, მოქმედების წყაროა ან მოტივია, აგრეთვე ის, რაც ხსნის, თუ რატომ ხდება ესა თუ ის მოვლენა, ან რატომ იწყება რაიმე მოქმედება. მიზეზობრიობის იდეა უკავშირდება ადამიანის ძალისხმევას, შექმნას ან შეცვალოს საკუთარი გარემო. ამ თვალსაზრისით რაიმეს მიზეზის ძიება არის მისი თავიდან აცილების, ან მუდმივად შენარჩუნებისათვის მოქმედების პროგრამის დასაწყისი. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მიზეზის ცნება გამოყენებით მეცნიერებაში. ეკონომისტები მუდმივად იკვლევენ ფასების ზრდის, დასაქმების გადიდების ან დანახარჯების შემცირების მიზეზებს. უაღრესად აქტუალურია ეკონომიკური კრიზისის მიზეზების გამოკვლევა.

„კრიზისის მიზეზები შეიძლება იყოს გარე (ეგზოგენური) და შინაგანი (ენდოგენური). პირველს იწვევს ფორსმაჟორული სიტუაციები, ბუნებრივი მოვლენები, ეპიდემიები, ხანძრები, გვალვები, მიწისძვრები, ომები და სხვა. მეორეს კი მიეკუთვნება ეკონომიკური წინააღმდეგობებით გამოწვეული კრიზისები. ისინი ერთგვარად შეიძლება ითქვას „მონესრიგებული“, პერიოდული და პროგნოზირებადიც კია“.

ცნობილია, რომ ეკონომიკური კრიზისი, როგორც წესი, ჭარბწარმოებითი ხასიათისაა, ეს იმიტომ, რომ ერთ მხარეს კონცენტრირებულია კაპიტალის დიდი, მოუქნელი და უმართავი მასა, ხოლო მეორე მხარეს ისაღვრებს გადახდის უუნარო მოთხოვნა. ამ ზოგადი მიზეზიდან გამომდინარე, ეკონომისტები ეძებენ ცალკეული ეკონომიკური კრიზისების გამომწვევ კონკრეტულ მიზეზებს. მათი ამოცანა ხდება იმის გარკვევა, თუ რით არის გამოწვეული გადახდის უუნარობა, ან რამ განაპირობა კაპიტალის უზარმაზარი მასის კონცენტრაცია აქ და ამჟამად.

კეინსი თავის „ზოგად თეორიაში“ აღნიშნავს, რომ ეკონომიკური კრიზისები შედეგია უარყოფითი საბაზრო ძალების კონცენტრაციისა, რომელთა ნეიტრალიზებაც მხოლოდ სახელმწიფოს აქტიური და ძლიერი ჩარევის შედეგად არის შესაძლებელი და ეს ჩარევა მანამ უნდა მიმდინარეობდეს, სანამ არ აღსდგება კლასიკური ეკონომიკური თანაფარდობები. ე. ი. კრიზისების მიზეზები ბაზარზე არასწორი მოქმედების შედეგად ჩნდება და ამიტომ ბაზარზე დაკვირვება და მისი პოზიტიური ძალებისადმი ხელშეწყობა სახელმწიფოს ვალდებულებაა. „მას კრიზისი, რომ ბუნებრივ ფატალურ მოვლენად მიაჩნდეს, ისე როგორც ავსტრიული სკოლა გვასწავლის, ან მონეტარისტებს წარმოუდგენიათ, მაშინ კრიზისიდან გამოსვლის ღონისძიებებსაც არ შეიმუშავებდა. ან, რომ

ეფექტა - კრიზისი ეკონომიკის გაჯანსაღების ბუნებრივი საშუალებაა, როგორც მიაჩნდათ ფონ მიზესსა და ფონ ჰაიეკს, მაშინ ანტიკრიზისული ღონისძიებებისკენ არ მიგვიითებდა”.

ყოველი ეკონომიკური კრიზისის მიზეზები ეკონომიკური ციკლის აღმავლობის ფაზაში მნიშვნელოვანია. ამ ფაზაში ერთობლივი მოთხოვნის ზრდა წინ უსწრებს მიწოდების ზრდას და მიწოდებებს ექმნებათ ილუზია, რომ თვალსაწიერ მომავალშიც ასე გაგრძელდება. ამიტომ განსაკუთრებით მაღალია მოთხოვნა საინვესტიციო საქონელზე. ხოლო როდესაც აღმოჩნდება, რომ წმინდა (ახალ) ინვესტიციებს აღარ შეუძლიათ მოგების მოტანა, ეს მოთხოვნა ეცემა და მიწოდებები იძულებულნი ხდებიან შეკვეცონ წარმოება. გორდება ფირმების გაკოტრების ტალღა, იზრდება უმუშევრობა. თითოეულ მიკრო-ერთეულში წარმოშობილი სიძნელეები ჯაჭვური რეაქციით გადაეცემა ახალ-სა და ახალ ერთეულებს და, საბოლოოდ ახალსა და ახალ ქვეყნებსაც. გროვდება გაუსალბელი საქონელი. მიმოქცევიდან ქრება ფული (იგი საერთოდ როდი „ქრება“ - იგი ილექება „რეზერვუარებში“, ჩერდება ძირითადად ინვესტირებაში). ვითარდება საგადაშხდლო, საბანკო, საფონდო კრიზისი.

კრიზისის მიზეზებს მეცნიერები, ტრადიციულად, ეძებენ ან ერთობლივი მოთხოვნის უკმარისობაში („არაეფექტიანი მოთხოვნის“ კეინსური თეორია), ან - ერთობლივი მიწოდების ისეთ ზრდაში, როგორიც დინამიური კაპიტალისტური ეკონომიკისათვის არის ნიშანდობლივი. ე. წ. „მიწოდების ეკონომისტა“ (სეპლაიდერების) უმრავლესობა არც თვლის კრიზისებს კანონზომიერ, გარდაუვალ მოვლენად, რადგან, მათი აზრით, ბაზარს თვითონ ძალუძს შესაბამისობაში მოიყვანოს გაზრდილი მიწოდება მოთხოვნასთან. სად-ღეისოდ, ასეთი ხელოვნურად გამარტივებული წარმოდგენა მეცნიერებამ

უკუაგდო, თუმცა პრაქტიკოსებს შორის მას ჯერ კიდევ აქვს გადგმული ფესვები.

„მიწოდების“ კონცეფციის ერთ-ერთი გავრცელებული ვარიანტია მიზეზის ძიება ხელფასის დონის გადამეტებულ ზრდაში, რაც მართლაც არის დამახასიათებელი აღმავლობის ფაზაში მყოფი კაპიტალისტური ეკონომიკისათვის, როდესაც უმუშევრობის დონე მკვეთრად მცირდება: ამ დროს მუშახელზე მოთხოვნა მაღალია, თავისუფალი შრომითი რესურსები კი - მცირე და დამქირავებლებს შორის ძლიერდება კონკურენცია ამ რესურსების მისა-ზიდად.

ჯერ კიდევ არისტოტელე იცნობდა მიზეზის ცნებას და განასხვავებდა მის ოთხ სახეობას. თუ არისტოტელეს მემკვიდრეობას მიზეზის კლასიფიკაციის საკითხში განვიხილავთ ფულის ბაზარზე მოქმედი ბროკერის მაგალითზე, ეს ოთხი სახეობა ასეთია: 1. მოქმედი მიზეზი, ის რაც მოქმედებს შექმნილ სიტუაციაში, ესე იგი თვითონ ბროკერი; 2. მატერიალური მიზეზი, რისი საშუალებითაც მოქმედებს ბროკერი, ანუ სხვადასხვა ფულის ერთეულებზე

მოთხოვნა-მიწოდების არსებობა; 3. ფორმალური მიზეზი, ის ოპერაცია, რომელიც უნდა განახორციელოს ბროკერი; 4. მიზნობრივი მიზეზი, მოგება, რომლის მიღებასაც აპირებს ბროკერი ამ ოპერაციის ჩატარებით.

არისტოტელესეული გაგება დღეს საკამათოა. უფრო სწორად, მატერიალურ და ფორმალურ მიზეზებს - მიზეზებს აღარ ეძახიან, ხოლო მიზნობრივი მიზეზი გამოიკვეთა, როგორც დამოუკიდებელი ცნება მიზნისა. მიუხედავად ამისა, ჩვენ არისტოტელეს იმიტომ მოვუხმეთ, რომ მიგვაჩნია მიზეზის ცნება უნივერსალურ კატეგორიად ეკონომიკური პროცესების ანალიზისას. ვაი, იმ ბროკერს, რომელიც საკუთარი მოგების ან ზარალის მიზეზებს არ შეისწავლის და არ გააანალიზებს.

მიზეზის უნივერსალურობა იმაშიც გამოიხატება, რომ იგი უკავშირდება ძალისა და აუცილებლობის იდეას. ბროკერს თუ არ გააჩნია ძალა იმუშაოს ბირჟაზე, მაშინ ლაპარაკიც ზედმეტია მის შესახებ, უბრალოდ, ის ბროკერი ვერ იქნება. გარდა ამისა, ძალისხმევა უნდა გამომდინარეობდეს რაღაც აუცილებლობიდან. თუ მოგების, ან მინიმუმ კუთვნილი გასამრჯელოს მიღება არ სურს ბროკერს, ის ბირჟაზე არ წავა და მთელ თავის უნარებს არ გამოიყენებს.

ამგვარად, ძალა ადამიანების მახასიათებელია, ხოლო აუცილებლობა - მოვლენების, მათი „შეერთება“ განაპირობებს შედეგს. შესაბამისად, ძალა და აუცილებლობა ერთიანობაში წარმოადგენს რაიმეს მიზეზს.

ფინანსური კრიზისის მიზეზი, ჩვენი აზრით, არის ფინანსური კაპიტალი ერთი ან რამდენიმე ოლიგარქისა, რომლებიც ქმნიან კლიმატს მსოფლიო ეკონომიკურ ბაზარზე. სახელმწიფო უფრო ნაკლებ კაპიტალს ფლობს. დოლარის მოჭრაც კი ოლიგარქების მიერ შექმნილ კერძო ორგანიზაციაში ხდება: მსოფლიოს ერთ-ერთი ყველაზე დიდი ფინანსური მაგნატი აშშ-ს ფედერალური სარეზერვო ბანკია, რომელიც კერძოა და მორგანების კლანის საკუთრებას წარმოადგენს. ფედერალურ ბანკს აქვს ექსკლუზიური უფლება, დაბეჭდოს იმდენი ფული, რამდენსაც იგი ჩათვლის საჭიროდ და კრედიტის სახით მისცეს აშშ-ის ხელისუფლებას. მსოფლიო კრიზისები თავისუფალი ბაზრის ქვეყნებისათვის უცხო არ არის. სამომხმარებლო საზოგადოება, „ეკონომიკური ადამიანი“ არ გამოირჩევიან საზოგადოებრივი პასუხისმგებლობის მაღალი შეგნებით. ისინი საბაზრო სივრცეში ქმნიან თამაშის წესებს, რომლის მსხვერპლნიც შემდგომში თავადვე ხდებიან. სახელმწიფო უძლურია მოაწესრიგოს ფინანსური ან რომელიმე სახელმწიფოებრივი კრიზისი, რომელსაც ინვევენ ფინანსური ოლიგარქები, რადგან სახელმწიფო მმართველობის სადავეებიც მათ ხელშია. ოლიგარქები აკონტროლებენ სახელმწიფოს პოლიტიკას. 1910 წ. ატლანტის ოკეანის პატარა კუნძულ ჯეკილზე შეიკრიბნენ მსოფლიოს უმსხვილესი და უმდიდრესი ფინანსური კლანების წარმომადგენლები: როტშვილები, როკფელერები, გოლდმანები, ზაგ-

სები, კუნები, მორგანები და სხვ. შეხვედრას ხელმძღვანელობდა გერმანელი ბანკირი - პოლ ვარბურგი. 1913 წლის 23 დეკემბერს დამტკიცდა პროექტი - ფულის მოჭრის კერძო ორგანიზაციის დაარსებაზე და ეწოდა - „ფედერალური სარეზერვო სისტემა“ (ფსს აღიქმება „ნამყვანი“ სახელმწიფო-ების წრეში შესვლის სიმბოლოდ). ამ კანონს ხელი პრეზიდენტმა ვუდრო ვილსონმა მოაწერა. ფედერალური სარეზერვო სისტემის შტაბბინა ნიუიორკშია, სადაც ამერიკის კაპიტალის უმთავრესი წილია თავმოყრილი. პოლ ვარბურგი გახდა „ნიუიორკის ფედერალური სარეზერვო ბანკის“ პირველი პრეზიდენტი. „თუკი ცენტრალური ბანკი კერძო სტრუქტურას წარმოადგენს, მაშინ მას შესაძლებლობა აქვს ინფლაციური პროცესები წარმოშვას არა მარტო სახელმწიფოს დაკვეთით, არამედ საკუთარი მოგების გადიდების მიზნითაც“. (ჯონ კენედი შეეცადა გარკვეულ ჩარჩოებში მოექცია ფედერალური სარეზერვო სისტემა. მან გადაწყვიტა ამერიკის ხელისუფლებისათვის დაებრუნებინა ფულის ბეჭდვის უფლება, მაგრამ ეს იდეა მას სიცოცხლის ფასად დაუჯდა).

ნიშანდობლივია, რომ მსოფლიო ციკლური ეკონომიკური კრიზისების „სამშობლო“ ყოველთვის რომელიმე განვითარებული ქვეყანა იყო. რატომ? იმიტომ, რომ იქ შემოსავალი და ცხოვრების დონე მაღალია, ხოლო ცხოვრების სტანდარტს შეადგენს ყოველი მოცემული მომენტისთვის არსებულ სიკეთეთა გარკვეული რაოდენობა. განვითარებული ქვეყნების მაღალშემოსავ-ლიანი მომხმარებლისათვის, ცხადია, უფრო ადვილი მისაღწევია ეს სტანდარტი, იმ დროს, როდესაც დაბალშემოსავლიანები გამუდმებით განიცდიან იმ სიკეთეთა მწვავე დეფიციტს, რომელი სიკეთეებიც ბაზარზე გამოდის. ომის შემდგომი ექვსი ათეული წლის მანძილზე განვითარებული ქვეყნების მაღალშემოსავლიანი მომხმარებლის თვალშიც საქონელთა არსებული სახეობები ნაკლებად უფასურდებოდა ამ სახეობათა გამრავალფეროვნების გამო და, ამან შეასრულა მნიშვნელოვანი როლი იმაში, რომ ამ ექვს ათწლეულში ვერ იპოვი „დიდი დეპრესიის“ მსგავსს ან თუნდაც მასთან მიახლოებული ძალის კრიზისს“.

#### გამოყენებული ლიტერატურა:

1. იაკობიძე დ. მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი, მეთოდოლოგიური წიაღსვლები და ქართული სინამდვილე. სამეცნიერო შრომების კრებული. გამომცემლობა „უნივერსალი“ თბ., 2009.
2. იაკობიძე დ. გლობალური დინამიზმის ქართული სინამდვილე, „ინოვაცია“, თბ., 2011.
3. იაკობიძე დ. საქართველო და მსოფლიო ფინანსური კრიზისი, თბ., 2009.
4. ნანუაშვილი გ. მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის წარმოშობის მიზეზები ჟურნ. „ბიზნეს-ინჟინერინგი“ №1 თბ., 2013.
5. გველესიანი მ. ჯ. კეინის თეორიის შუქჩრდილები და ეკონომიკური კრიზისის ტექნოლოგიური, მიკრო და მაკროეკონომიკური, ფსიქოლოგიური და პოლიტიკური ასპექტები. ჟურნ. „ბიზნეს-ინჟინერინგი“ № 1. 2011.